

Установка на обвинувальний ухил як етична проблема юридичної діяльності

Юристи у своїй професійній діяльності неодмінно мають дотримуватися певних етичних стандартів, які гарантують її якість, ефективність і оптимальне забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів людини, законності та правопорядку, що базуються на засадах справедливості, гуманізму і правди, адже це і є найвищою місією юридичної діяльності.

Застосування конкретних засобів юридичної діяльності завжди має і етичний характер, адже їх вибір передбачає надання собі відповіді на питання про прийнятність або неприйнятність, правильність або неправильність, бажаність або небажаність, зокрема й наслідків, до яких призведе їх застосування.

Установка на обвинувальний ухил, яку можна визначити як тенденцію або схильність осіб, які причетні до здійснення правосуддя (передусім слідчих, прокурорів, суддів), віддавати перевагу обвинуваченню, вважати особу винною ще до повного та об'єктивного розгляду всіх обставин справи. Суть цієї установки полягає у зміщенні фокусу з об'єктивного встановлення істини на підтвердження вини підозрюваного/обвинуваченого, що може мати місце на різних стадіях процесу. Відтак, установка на обвинувальний ухил є глибокою етичною проблемою в юридичній діяльності. Вона порушує фундаментальні моральні та професійні принципи, на яких ґрунтується правосуддя [1]. Серед них ключовими є справедливість, чесність, об'єктивність та неупередженість, повага до людської гідності та прав людини, професійна доброчесність тощо [2, с.43-47; 3, с.6-9].

До прикладу, проявами обвинувального ухилу на стадії досудового розслідування є:

- одностороннє збирання доказів, коли акцент роблять на збиранні доказів, що підтверджують вину підозрюваного, або на користь однієї версії, ігноруючи або недооцінюючи інші докази чи альтернативні версії;
- упереджене трактування фактів, коли наявні факти інтерпретуються таким чином, щоб підтвердити версію обвинувачення;
- психологічний тиск, маніпулювання свідками, схиляння їх до дачі показань, вигідних для обвинувачення.

Під час судового розгляду справи обвинувальний ухил може проявлятися:

- в активній ролі суду на боці обвинувачення, що може виявлятися в постановці навідних запитань, що підтримують обвинувачення, або упереджених зауваженнях;
- в упередженому ставленні суду до доказів захисту, коли до них ставляться скептично або відкидають їх без належного обґрунтування;

- в наданні переваги показанням свідків обвинувачення;
- в ухваленні обвинувальних вироків (постанов про визнання винним в адміністративних справах) за недостатньої доказової бази.

У будь-якому разі, обвинувальний ухил - це грубе ігнорування принципу презумпції невинуватості.

Узагальнюючи причини формування в юристів установки на обвинувальний ухил, їх можна розподілити на такі, які усвідомлюються юристом, і такі, які не усвідомлюються, але впливають на сприйняття дійсності і ухвалення рішень.

Не усвідомленими, наприклад, можуть бути психологічні фактори, як-от: схильність шукати, інтерпретувати та запам'ятовувати інформацію, яка підтверджує власні переконання; залежність від першої отриманої інформації (наприклад, первинної версії слідства); професійна деформація як така.

Не завжди усвідомленим є переслідування певної особи на основі довільних або дискримінаційних критеріїв, таких як раса, релігія чи політичні переконання. Не усвідомленим до кінця може бути також суспільний тиск та очікування громадськості. Так, у випадках резонансних злочинів завжди існує суспільний запит на швидке покарання винних, що так чи інакше впливає на правоохоронців та суддів, котрі задіяні у цих справах і піддаються загальному настрою, навіть якщо це суперечить принципам об'єктивності.

Якщо ж це тиск з боку керівництва або колег, які вимагають швидкого розкриття справи та передачі її до суду з обвинувальним актом, це ставить юриста перед усвідомленим вибором між дотриманням принципу об'єктивності та інших етичних принципів і підкоренням таким вимогам. Також усвідомлений вибір на користь обвинувального ухилу може мати місце, якщо оцінка роботи слідчого і прокурора базується на кількості переданих до суду обвинувальних актів.

Щодо суддів - існує ризик обвинувального ухилу суду у випадках, коли судова влада не є повністю незалежною, а також коли на суддів впливають очікування громадськості чи деякі рішення органів суддівського врядування.

Для прикладу можна навести такий факт. У ході дослідження досьє та проведення співбесід в межах кваліфікаційного оцінювання суддів Громадська рада доброчесності і Вища кваліфікаційна комісія суддів України окремо оцінюють кількість розглянутих суддею справ про притягнення до адміністративної відповідальності за статтею 130 Кодексу України про адміністративні правопорушення і кількість закритих з них, і роблять висновки, чи суддя при розгляді вказаних справ про адміністративні правопорушення допускав "судову тяганину", що дало змогу "уникнути відповідальності особам, на яких було складено адміністративні протоколи". В результаті чого суддю, в тому числі з цих підстав, визнають таким, що не відповідає займаній посаді [4].

Є також чимала кількість розглянутих Вищою радою правосуддя дисциплінарних справ про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за закриття проваджень або звільнення осіб від адміністративної відповідальності саме за ст. 130 КУпАП [5]. Усе це певною мірою створює підґрунтя (фон) для формування установки суддів на обвинувальний ухил у таких справах. І хоча за узагальненнями судової практики розгляду справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 130 КУпАП, зокрема, судових рішень, в яких провадження у справі були

закриті з підстав відсутності події і складу адміністративного правопорушення, спостерігається, що у більшості випадків причиною закриття було неналежне оформлення поліцейськими протоколів та недотримання ними процедури документування правопорушення [6], судді першої інстанції скоріше “закриють очі” на деякі процесуальні огріхи в ході складання адміністративного протоколу, ніж створюватимуть приводи для дисциплінарних скарг стосовно себе.

Таким чином, установка на обвинувальний ухил є серйозною етичною проблемою, яка потребує комплексного підходу для її подолання. Забезпечення справедливого правосуддя вимагає неухильного дотримання принципу презумпції невинуватості та об’єктивного розгляду справи. Інакше підривається сама основа справедливого правосуддя та довіра суспільства до правоохоронної системи та судової влади. Подолання цієї проблеми вимагає постійної уваги до етичних аспектів юридичної діяльності, професійної відповідальності та неухильного дотримання принципу верховенства права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Професійна етика юриста: навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с.
2. Кравчук В.М. Морально-етичні принципи слідчої діяльності. Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності: збірник матеріалів засідання № 4 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 16 грудня 2022 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2022. С. 43-47.
3. Кравчук В.М. Добросовісність судді як деонтологічна норма його/її поведінки. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. Вип.4. С.6-11.
4. Рішення ВККСУ № 57/ко-24 від 19.02.2024 про дослідження досьє, проведення співбесіди та визначення результатів кваліфікаційного оцінювання судді. URL: <https://vkksu.gov.ua/doc/pro-doslidzhennya-dosye-provedennya-spivbesidy-ta-vyznachennya-rezultativ-kvalifikaciynogo-4>
5. Рішення Другої дисциплінарної палати ВРП № 1449/2дп/15-21 від 05.07.2021 про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. URL: <https://hcj.gov.ua/en/doc/doc/1263>
6. Стаття 130 КУпАП: практика Вінницького апеляційного суду. Юридична газета online. 27 березня 2023. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/stattya-130-kupap-praktika-vinnickogo-apelyaciynogo-sudu.html>